

ISOVANHEMMAT JA LAPSEN LAPSET

MIRKKA DANIELSBACKA

MAGNUS ENCKELL, ISOÄITI JA LAPSET, LUONNOS, 1908-1910. KANSALLISGALLERIA

Kouluikäisillä lapsilla on nykyisin yhä useammin kaikki neljä isovanhempaa hengissä. Useissa länsimaissa ollaankin nyt siinä tilanteessa, että pienillä ja vähän isommillakin lapsilla on lähipiirissään enemmän isovanhempia kuin sisaruksia. Eliniän piteneminen ja syntyvyyden lasku johtavat väestörakenteeseen, jossa tyypillisiä ovat pitkänmalliset niin kutsutut herneenpalko-perheet.

Tämä tarkoittaa perheitä, jotka ovat pitkiä mutta kapeita eli niissä on saman aikaisesti elossa monta perhesukupolvea, mutta ei monia sisaruksia, tätejä, setiä, enoja tai serkkuja. Nämä väestölliset ja perherakenteisiin liittyvät muutokset vaikuttavat myös isovanhempien ja lastenlasten suhteisiin.

Isovanhemmat ja lapsenlapset historiallisissa yhteisöissä

Esiteollisella ajalla eli Suomessa ennen 1900-luvun alkupuolta ikärakenne oli enemmän pyramidin muotoinen kuin nykyisin. Lapsia ja nuoria oli paljon ja vanhempia ihmisiä vähemmän. Lapsilla oli paljon sisaruksia ja serkkuja. Tosin myös imeväis- ja lapsikuolleisuus olivat korkealla ja ihmisten keskimääräinen elinikä oli matalampi kuin nykyisin. Viime vuosikymmenien eliniän pidentyminen on kasvattanut isovanhempien ja lastenlasten yhteisiä vuosia. Esiteollisellakin ajalla

lapset saivat kyllä nauttia isovanhempien, erityisesti isoäitien, seurasta. Itseasiassa isoäidit ovat saattaneet olla maatalousyhteiskunnissa lastenlasten hyvinvoinnin näkökulmasta jopa elintärkeitä.

1700–1900-lukujen kirkonkirjoista muodostetulla tietokanta-aineistolla on tutkittu Virpi Lummaan johdolla runsaasti isovanhempien olemassaolon vaikutuksia lastenlasten hengissä selviytymiseen. Isoäidit, erityisesti äidinäidit, ovat olleet tärkeitä ”apuvanhempia” ja heidän läsnäolonsa on nostanut pikkulasten hengissä selviytymisen todennäköisyyttä merkittävästi.

Toisaalta samalla aineistolla on selvinnyt myös, että kovin vanhat isänäidit ovat saattaneet olla lastenlasten selviytymisen kannalta haitallisia. Tätä on selitetty muun muassa maatalousyhteiskuntien syytinkijärjestelmällä eli tilojen ja torppien omistajanvaihdokseen liittyneellä eläke- ja omaisuuden siirtojärjestelmällä, joka takasi vanhalle pariskunnalle elätyksen heidän elämänsä loppuun saakka ja siirsi talon viljelyksineen yleensä vanhimmalle pojalle.

Syytinkijärjestelmästä johtuen isän puolen isovanhemmat – todennäköisemmin kuin äidin puolen isovanhemmat – asuivat samassa pihapiirissä lastenlastensa kanssa. He saattoivat näin ollen kilpailla perheen resursseista pienten lasten kanssa erityisesti pula-aikoina ja ikääntyessään.

Isovanhempien ja lasten suhteet nykyisin

Suomessa varsin pieni osa, noin kaksi prosenttia, lapsista asuu enää samassa kotitaloudessa isovanhempiensa kanssa. Esimerkiksi Etelä-Euroopassa ja Aasiassa kolmen sukupolven yhdessä asuminen on paljon yleisempää ja Yhdysvalloissa puolestaan monet isovanhemmat, usein olosuhteiden pakosta, toimivat lastenlastensa pääasiallisina huoltajina.

Nykypäivänä isovanhemmat ovat usein tiiviisti läsnä lastenlastensa elämässä, vaikka he eivät asuisikaan samassa kotitaloudessa tai pihapiirissä näiden kanssa. Tiivis yhteydenpito on kuitenkin sitä todennäköisempää, mitä lähempänä lapsenlapsia he asuvat.

Suomalaisia suuria ikäluokkia (syntyneet vuosina 1945–1950) ja heidän aikuisia lapsiaan koskevien Sukupolvien ketju -aineistojen perusteella tiedämme, että ylivoimainen enemmistö suuriin ikäluokkiin kuuluvista isovanhemmista tapaa lapsenlapsiaan ja mikäli lapsenlapset ovat pieniä, myös hoitaa heitä. Tapaaminen tapahtuu tyypillisimmin kasvokkain ja lastenlapsia hoidetaan tyypillisimmin pari kertaa kuukaudessa. Lastenlasten kanssa myös soitellaan puhelimitse ja ollaan yhteydessä muilla viestintävälineillä, esimerkiksi WhatsAppilla.

Isovanhempien ja lastenlasten välisissä suhteissa on eräs useissa tutkimuksissa toistuva piirre: äidinäidit ovat eniten yhteydessä lastenlapsiin ja hoitavat heitä eniten, kun taas isänisät ovat isovanhemmista vähiten tekemisissä las-

tenlasten kanssa. Tätä on tutkimuksissa selitetty niin äidinäitien suuremmalla ”varmuudella” siitä, että tyttären lapsi on heidän jälkeläisensä kuin ylipäätään äitilinjan vahvuudella, johon on sekä biologisia että kulttuurisia syitä.

Tutkimustulokset useista eri länsimaista tukevat äidin puoleisen suvun tiiviimpää yhteydenpitoa. Sukupolvien ketju -aineistot osoittavat, että niin nuoremman kuin vanhemman sukupolven parissa yhteydenpito on tiiviimpää myös muihin äidin puolen sukulaisiin kuten täteihin, enoihin ja serkkuihin, kuin isän puolen vastaaviin sukulaisiin. Samoin naiset ovat molemmissa sukupolvissa miehiä aktiivisempia yhteydenpitäjiä melkein kaikkien sukulaistryhmien osalta.

Mitä hyötyjä ylisukupolvisista suhteista on lapsille, vanhemmille ja isovanhemmille?

Edellä sivuttiin jo isovanhemman olemassaolosta koituvia hyötyjä ja haittoja lapsenlapsille esiteollisissa yhteiskunnissa. Nykypäivänäkin isovanhemman aktiivisesta osallistumisesta lapsenlapsen elämään on osoitettu olevan lapselle hyötyä, mutta nämä hyödyt ovat huomattavasti vaikeammin mitattavissa kuin esiteollisissa yhteiskunnissa.

Mittaamisen vaikeus liittyy siihen, että enää lasten hyvinvointia ei voi mitata pelkästään hengissä selviytymisellä vaan tarvitaan ”pehmeämpiä” mittareita kuten emotionaalinen hyvinvointi tai erilaiset koulutustulemat. Toinen mittaamisen hankaluus liittyy siihen, että on vaikea osoittaa

HESPERIAN ESPLANADILLA 1970-LUVULLA.

KUVA SIMO RISTA, HKM

mekanismia, jolla ”hyödyt” siirtyvät lapsenlapsille. Onko kyse geeneistä tai siitä, että pelkkä isovanhemman läsnäolo vaikuttaa vai onko niin, että erityisesti jokin, mitä isovanhempi tekee lapsenlapsen kanssa, on hyödyllistä.

Tutkijat ovat muun muassa raportoineet nykyaineistoilla isovanhempien olemassaolon positiivisesta vaikutuksesta lastenlasten koulutautumiseen: suomalaisilla rekisteriaineistoilla on selvinnyt että mitä enemmän isovanhemmalla ja lapsenlapsella oli yhteisiä elinvuosia, sitä todennäköisemmin lapsenlapsi suoritti lukion. Lisäksi on esitetty, että – erityisesti äidin puoleisten – isovanhempien tuella on esimerkiksi lastenlasten käyttäytymisongelmia vähentävä vaikutus.

Tutkijoiden oletus myös on, että nyky-yhteiskunnissa isovanhempien apu on lapsenlapselle erityisen merkityksellistä silloin, kun perhettä kohtaa jokin onnettomuus tai vanhemmat esimerkiksi eroavat. Toisaalta isovanhempien ”haitallisiakin” vaikutuksia on löydetty: brittiläiset, joiden pääasiallinen hoitaja oli isoäiti ikävälillä 9 kuukaudesta kolmeen vuoteen, olivat kolmen vuoden iässä todennäköisemmin ylipainoisia kuin lapset, joiden pääasiallinen hoitaja oli ollut oma vanhempi.

Isovanhempien perheille tarjoama apu on merkityksellistä myös vanhempien näkökulmasta. Siinä missä isovanhempien tarjoama tiivis lastenhoitoapu saattaa Etelä-Euroopassa mahdollistaa molempien vanhempien työssäkäynnin, tukee satunnaisempi lastenhoitoapu vanhempien jaksamista Pohjois-Euroopassa. Jo pelkkä tukiverkkojen olemassaolo voi olla tärkeää.

Tutkijat ovat lisäksi pohtineet, voisiko isovanhempien läsnäolo ja heidän tarjoamansa apu nostaa todennäköisyyttä sille, että perheet hankkivat lisää lapsia. Isovanhempien vaikutuksesta syntyvyyteen on tätä hypoteesia tukevia tuloksia esiteolliselta ajalta jo mainitulla kirkonkirja-aineistolla, mutta nykypäivää koskevat tutkimukset ovat vielä tähän mennessä tuottaneet keskenään ristiriitaisia tuloksia.

Aktiivisesta isovanhemmudesta voi olla hyötyä myös isovanhemmalle itselleen. Esimerkiksi lastenlasten hoitaminen tai ylipäättään yhteydenpito lapsenlapsiin saattaa tutkimusten mukaan vaikuttaa positiivisesti isovanhemman terveyteen tai hyvinvointiin. Toisaalta osa isovanhemmista kokee uupumusta liiallisten lastenlastenhoitovelvoitteiden vuoksi. Isovanhempien osallistumista lastenlasten elämään ja tämän niin sanotun aktiivisen isovanhemmuuden vaikutusta isovanhemman omaan terveyteen ja hyvinvointiin on tutkittu jokseenkin paljon. Nämäkin tulokset ovat keskenään ristiriitaisia.

Nykytiedon valossa kuitenkin näyttäisi siltä, että lastenlasten kanssa vietetyllä ajalla saattaa olla positiivisia terveysvaikutuksia erityisesti isovanhemmille, jotka eivät asu lastenlastensa kanssa samassa kotitaloudessa. Sitä vastoin isovanhemat, jotka asuvat kolmen sukupolven perheissä tai jotka ovat lapsenlapsen pääasiallisia huoltajia, saattavat kärsiä negatiivista terveysvaikutuksista. Aktiivisesta isovanhemmudesta on siis hyötyä isovanhemmalle, mutta kaikkein todennäköisimmin silloin, kun isovanhemmuus ei ole liian kuormittavaa.

KIRJALLISUUS

Chapman, S. N., Lahdenperä, M., Pettay, J. E., Lynch, R. F., & Lummaa, V. (2021). Offspring fertility and grandchild survival enhanced by maternal grandmothers in a pre-industrial human society. *Scientific Reports*, 11:1, Article 3652.

Chapman, S. N., Pettay, J. E., Lummaa, V., & Lahdenperä, M. (2019). Limits to Fitness Benefits of Prolonged Post-reproductive Lifespan in Women. *Current Biology*, 29(4), 645–650.

Chapman, S. N., Pettay, J. E., Lahdenperä, M., & Lummaa, V. (2018). Grandmotherhood across the demographic transition. *PLoS One*, 13(7), Article e0200963–e0200963. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0200963>

Danielsbacka, M., Křenková, L., & Tanskanen, A.O. (2022). Grandparenting, health, and well-being: A systematic literature review. *European Journal of Ageing*.

Danielsbacka, M., Hämäläinen, H. & Tanskanen, A.O. (toim.) (2020). *Suomalainen auttaminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Hämäläinen, H., Danielsbacka, M., Hägglund, A.E., Rotkirch, A. & Tanskanen, A.O. (2021). Sukupolvien suhteet: Ikääntyminen ja vuorovaikutuksen muutos suurten ikäluokkien ja aikuisten lasten elämäncykliä. Helsinki: Väestöliitto.

Lahdenperä, M., Lummaa, V., Helle, S., Tremblay, M., & Russell, A. F. (2004). Fitness benefits of prolonged post-reproductive lifespan in women. *Nature*, 428, 178–181.

Lehti, H., Erola, J. & Tanskanen, A. O. (2019). Tying the Extended Family Knot—Grandparents' Influence on Educational Achievement. *European Sociological Review*, 2019, 35:1, 29–48

Nikander, T. & Pietiläinen, M. (2021). Vähemmän lapsia, enemmän isovanhempia. *Tieto & Trendit*. 28.4.2021. <https://www2.tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2021/vahemman-lapsia-enemman-isovanhempia/>.

Sadrudin, A. F. A., Ponguta, L. A., Zonderman, A. L., Wiley, K. S., Grimshaw, A. & Panter-Brick, C. (2019). How do grandparents influence child health and development? A systematic review. *Social Science & Medicine*, 239, 112476.

Tanskanen, A.O. & Danielsbacka, M. (2019). *Intergenerational family relations. An evolutionary social science approach*. New York: Routledge.

Tanskanen, A. O. (2014). *Isovanhemmat, vanhempien lastenhankinta ja lasten hyvinvointi*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 60/2014. Helsinki: Väestöliitto.

Lopuksi

Isovanhempien ja lastenlasten suhteisiin vaikuttavat useat tekijät kuten esimerkiksi asuinympäristö, se millaiset välit isovanhemmalla on lapsen vanhempien kanssa sekä isovanhemman terveydentila. Lapsille isovanhemmat ovat lähipiiriin tärkeitä aikuisia, joilla saattaa olla erityisen merkittävä rooli lapsen perheen kohdatessa vastoinkäymisiä. Hyvä suhde lapsenlapsen ja isovanhemman välillä voi hyödyttää sekä lapsia, vanhempia että isovanhempia.

MIRKKA DANIELSBACKA
ON SOSIOLOGIAN APULAISPROFESSORI
TURUN YLIOPISTON INVEST
LIPPULAIVATUTKIMUSKESKUKSESSA JA
JOHTAA IKÄÄNTYMISTÄ KÄSITTELEVÄÄ
TYÖPAKETTIA STRATEGISEN TUTKIMUKSEN
NEUVOSTON RAHOITAMASSA NETRESILIENCE
-TUTKIMUSKONSORTIOSSA. NETRESILIENCE
TUTKII SOSIAALISTEN VERKOSTOJEN VAIKUTUSTA
IHMISTEN HYVINVOINTIIN.